

Inhoud

Inleiding	6
1 Exodus 1: De dood in	9
Exodus 1:1-22	
2 Exodus 2: In de dood klinkt een naam	18
Exodus 2:1-25	
3 Exodus 3: Onthulling van God	27
Exodus 3:1-22	
4 Exodus 12: Heilige eenheid in een lam	35
Exodus 12	
5 Exodus 15: Uit het water getogen	44
Exodus 15	
6 Exodus 19: Een priestervolk	54
Exodus 19	
7 Exodus 32: Beeldenstorm	64
Exodus 32	
8 Exodus 40: Zuivere eredienst	73
Exodus 40	

Inleiding

Van slavendienst naar eredienst. In de titel van dit boekje wordt de bevrijdende beweging uitgedrukt die in Exodus zichtbaar is. Deze bevrijdende daad van de HEERE resoneert vervolgens door de hele Schrift. In Exodus leert het bevrijde volk zijn Bevrijder de eer te geven op het strand aan de Rode Zee (Ex. 15) en later in de dienst van de tabernakel (Ex. 40). Onze hoop is dat de bestudering van Exodus daar ook in ons leven op uitloopt.

Mozes

Hoewel het de vraag is of Mozes helemaal alleen het boek Exodus heeft geschreven, is hij onmiskenbaar de hoofdperson. Steeds weer treedt hij op als middelaar tussen de HEERE en het volk Israël. Geregeld ligt hij als middelaar onder vuur vanuit het klagende volk (Ex. 14, 15, 17, etc.). Op andere momenten bemiddelt hij vanuit het volk als Gods vurige toorn hen wil vernietigen (Ex. 32). Mozes staat ertussen. Toch is de weg van zijn middelaarschap niet alleen een opgave, maar ook een gave. De HEERE geeft hem intieme ontmoetingen (o.a. Ex. 3), waarin hij ademt in Gods heerlijkheid, waarbij zijn aangezicht zelfs glanst (Ex. 34).

Naamgeving

In Genesis (letterlijk: wording) is de Thora begonnen met de wording van de wereld en de wording van Israël. Jakob ontving na een strijd met de HEERE Zijn zegen: 'Ik zal u zéker weldoen en Ik zal uw nageslacht maken als het zand van de zee, dat vanwege de menigte niet geteld kan worden' (Gen. 32:12). Het eerste bijbelboek eindigt met de zegen die Jakob op het hoofd van zijn zonen legt, Exodus opent vervolgens met de namen van deze zonen.

Om Exodus te begrijpen is het goed om eerst te kijken naar de naamgeving van dit bijbelboek. In de Hebreeuwse Bijbel is dit boek genoemd naar de eerste woorden waarmee het begint: 'Namen' (*Sjemoot*). Hiermee is een hoofdthema uit dit bijbelboek benoemd. Steeds weer zijn namen verzwegen of lichten namen juist op. Exodus opent dan ook met de namen van de zonen van Jakob (Ex. 1). De naamgeving van Mozes is ook op een bijzondere wijze verhaald (Ex. 2). Vooral Exodus 3, waar God Zijn Naam onthult, maakt dit boek tot een bijzonder boek in het geheel van de Schrift. God kiest ervoor om Zijn Naam bekend te maken en met Zijn Naam present te zijn in het midden van Zijn volk: 'Ik zal erbij zijn.'

In de Griekse vertaling van het Oude Testament heet dit bijbelboek 'Exodus' (letterlijk: uittocht). Het volk Israël wordt bevrijd uit de slavendienst van Egypte en trekt op Gods bevel uit om de tocht door de woestijn te maken. Zoals iedere geboorte gepaard gaat met smart, zo ook de geboorte van Israël. Dat blijkt bijvoorbeeld in Exodus 14, wanneer het volk Israël geen uitweg meer ziet en het uitroept: 'Waren er in Egypte geen graven?' (vs. 11) Goed en wel op weg verlangen ze alweer terug naar de slavendienst.

Het bijbelboek van 'de namen' (Exodus) is geografisch als volgt in te delen:

Israël in Egypte	1:1-13:16
Israël in de woestijn	13:17-18:27
Israël bij de Sinai	19:1-40:38

> Verleden, heden en toekomst

De beweging van slavendienst naar eredienst is direct in Exodus zichtbaar. Israël is door het water getrokken, verlost van de slavendienst, en meteen vangt de lofzang aan. 'Ik zal zingen voor de HEERE.' (Ex. 15) Het volk bejubelt Gods sterke arm die verlost heeft. In het geheel van de Schrift keert deze bevrijdingsdaad steeds terug. Profeten roepen het volk in crisissituaties op om de sterke arm van de HEERE aan te roepen, zodat het volk bevrijd wordt zoals weleer (zie Jes. 51:9). Ook de Psalmen roepen op om deze bevrijdingsdaad te gedenken en de grootheid van de HEERE te prijzen. Zo zingt het volk zich de hoop voor de toekomst te binnen. Geloofd en geprezen zij deze God, die *onze* God is (zie bijv. Ps. 66; 77; 78; 81; 135; 136). Door de eeuwen heen kreeg 'de exodus' in de liturgie een prominente plaats.

In de bijbelstudies die volgen, zullen stemmen klinken uit de kerk der eeuwen waarin de taal van Exodus is te horen. Ook in het gereformeerd belijden heeft Exodus een belangrijke plaats. Met name in de liturgie van de heilige doop en het heilig avondmaal wordt erop teruggegrepen. Zo is Exodus niet alleen een gebeuren in het verleden. Ook in het hier en nu is Exodus steeds present in het spreken van de HEERE door Woord en sacrament, om gevangenen te bevrijden uit de slavendienst en hen op te roepen om te antwoorden op Gods grote daden.

1

Exodus 1: De dood in

Exodus 1:1-22

> Intro

Elk jaar wordt de *Kristallnacht* herdacht, de nacht van 9 op 10 november 1938. De Joden moesten het ontgelden. Ruiten van Joodse winkels werden kapotgegooid. Heilige boeken van de Joden werden op straat verbrand. Huizen van Joodse families werden vernield. Synagogen van Joodse gemeenten werden verwoest. De *Kristallnacht* is de vooravond van een lange en donkere nacht. Bijna is de Tweede Wereldoorlog een feit. De Jodenvervolging zal nog heviger losbarsten. Zes miljoen Joden worden de dood ingejaagd. Een duizelingwekkend getal. Tot op vandaag wordt de vraag gesteld: Waar was God? Waar bleek Zijn almacht? In deze bijbelstudie zullen we bezien welke weg Exodus 1 ons wijst in deze vragen.

> Uitleg

Vers 1-7: Jozef sterft

De opening van Exodus geeft direct de verbinding aan met het vorige boek, Genesis. Het bijbelboek zet in met het noemen van namen. Jakob, die na de worsteling aan de Jabbok de naam Israël ontving, was met zijn zonen uitgetrokken naar Egypte. Elf namen klinken op volgorde van de vrouwen van Jakob:

- Lea: Ruben, Simeon, Levi, Juda, Issachar, Zebulon;
- Rachel: Benjamin;
- Bilha (slavin van Rachel): Dan, Naftali;
- Zilpa (slavin van Lea): Gad, Aser.

Jozef, als zoon van Rachel, wordt in vers 5 apart genoemd. Omdat hij aan het hof van de farao verblijft, trekt Jakob uit Kanaän weg naar Egypte. Aartsvader Jakob gaat echter niet zomaar uit Kanaän weg. Dat is namelijk het land van de belofte. Daarom brengt hij eerst offers aan God (Gen. 46). In nachtelijke visioenen krijgt Jakob antwoord: 'Ik ben God, de God van uw vader [Izak]; wees niet bevreesd om naar Egypte te trekken, want Ik zal u daar tot een groot volk maken. Ik zal met u meetrokken naar Egypte en Ik zal u ook zeker doen terugkeren' (Gen. 46:3,4). Met deze beloften van een groot volk en dat Israël eenmaal weer zal uittrekken uit Egypte, is Jakob met zeventig zielen naar Egypte gekomen. Eenieder kwam er met zijn 'huis'. Zo staat het letterlijk in vers 1.

In het volgende vers lees je echter dat Jozef sterft. Je houdt je adem in, want daarmee sterft een machtig man uit het huis van Israël, met grote invloed op het Egyptische beleid. Ook de zeventig nakomelingen die uit de heup van Jakob zijn voortgekomen, sterven. Zijn met de dood van Jozef en de zeventig zielen nu ook de beloften van God dood? De tegenstelling tussen vers 6 en vers 7 geeft een niet mis te verstaan antwoord op deze bange vraag. De Israëlieten worden vruchtbaar met dit als gevolg:

- Ze breiden zich uit in overvloed. Hier klinkt hetzelfde woord als het scheppingswoord uit Genesis 1 toen God zei: 'Laat het water wemelen van (...) levende wezens' (Gen. 1:20). Zo wemelt het nu van de Israëlieten in Egypte.

- Ze worden talrijk. Hier klinkt de belofte aan Abraham uit Genesis 15:5 terug, dat zijn nageslacht talrijk zal zijn.
- Ze worden uitermate machtig. In de grondtaal staat het er met grote nadruk: ‘Zeer, zeer machtig.’

Kortom: de beloften van God worden vervuld. Alleen hoe en onder welke omstandigheden gaan deze beloften in vervulling?

Vers 8-14: Egyptische wijsheid

Nu begint de ellende. Er komt namelijk een nieuwe koning in Egypte aan het bewind. Het is een koning die Jozef niet gekend heeft (vs. 8). Deze zin is heel geladen. De schrijver geeft hiermee aan dat deze koning onverschillig staat tegenover Jozef. Deze farao is anders dan de farao die Jakob jaren geleden edelmoedig ontving (Gen. 47). Het gastvrije Egypte van weleer gaat zich ronduit agressief gedragen. Deze ‘nieuwe’ farao is geen koning die mensen bewaart voor de dood, maar, als het van hem afhangt, een heel volk in de dood jaagt.

De naam van de farao wordt hier niet genoemd. Geleerden zijn nagegaan over welke farao het in dit gedeelte gaat. Waarschijnlijk gaat het over Thoetmoses I. De grootvader en overgrootvader van deze farao hadden een nieuwe dynastie van farao's gesticht. Hun voorgangers die honderd jaar eerder regeerden, waren heersers over het noordelijke deel van Egypte. Deze dynastie werd de Hyksosdynastie genoemd. Zij regeerden toen Jozef en Jakob in Egypte kwamen. Uitleggers denken dan ook dat deze Thoetmoses en zijn voorvaders er alles aan deden om de herinnering aan de Hyksosdynastie uit te wissen.

In de volgende verzen doet de farao zijn politieke agenda uit de doeken. Hij begint met te zeggen dat het volk van de Israëlieten talrijker en machtiger is dan zijn eigen volk (vs. 9). Hij heeft inderdaad een punt dat het nageslacht van Jakob talrijk is geworden, maar overdrijft de koning niet? Zijn ze echt talrijker en machtiger dan de Egyptenaren?

Het betoog gaat echter onverminderd door. Hij zegt: 'Kom, laten we er verstandig tegen optreden' (vs. 10). We zouden het woordje 'verstandig' beter kunnen vertalen met het woordje 'wijs'. Hier spreekt de bekende en wereldberoemde wijsheid van Egypte. De toon van de farao is aansporend: 'Kom, laten wij ...' Het 'wij' van de Egyptenaren staat hier tegenover het 'hen' van de Israëlieten. De wijsheid die de farao echter laat klinken, is vol van angst. Hij heeft het over een oorlog die zou kunnen uitbreken en het eventueel aansluiten van de Israëlieten bij de vijand. Hij spreekt zelfs al over het eventueel wegtrekken van de Israëlieten uit zijn land (vs. 10). Alsof hij de exodus al aan voelt komen. Uit alles blijkt dat de farao zich laat leiden door angst.

Wie echter dieper kijkt naar wat hier gezegd wordt, ziet niet alleen angst, maar ook een strijd tegen Gods beloften. Farao is niet bezig om een integratieprobleem op te lossen, maar hij verzet zich met hand en tand tegen de beloften van God. De HEERE zei al tegen Abram: 'Ik zal Uw nageslacht talrijk maken' (Gen. 15). De wijsheid van Egypte botst dus frontaal op de wijsheid van God. Het gevecht is fel. Farao neemt drie ijzingwekkende maatregelen. Hij dwingt allereerst de Israëlieten tot arbeid. Opzichters worden aangesteld om het volk te onderdrukken (vs. 11). Het land Gosen, waar de Israëlieten verblijven, ligt precies tussen de voorraadsteden Pitom en Raämses. Deze steden zullen ze opbouwen, tot naam en faam van de farao. Toch wordt door de verdrukking heen het volk van de Israëlieten nog talrijker. De angst van de farao slaat nu ook over op de Egyptenaren (vs. 12). Met hardheid maken ze het leven van de Israëlieten bitter (vs. 14). In de Hebreeuwse taal klinkt hier het woord 'marā' in

door. Er komt echter geen enkel medelijden. Opnieuw klinkt het woord ‘hardheid’. De Egyptenaren leggen de Israëlieten nog meer dwangarbeid op.

Vers 15-17: Vreze des HEEREN

De tweede maatregel die de Egyptische koning aankondigt, grijpt in tot achter de voordeur. Onheilspellend klinkt het gebod tot de vroedvrouwen: ‘Dood het kindje als het een zoontje is.’ In het woord ‘vroedvrouw’ zit in de grondtaal het woord ‘voortbrengen/nageslacht’. Dat is de grote verantwoording van een vroedvrouw. Zij helpt mee om het kindje ter wereld te brengen. Alleen vraagt de koning nu het onmogelijke. Niet voortbrengen, maar doden zal hun taak zijn. Wie nauwkeurig leest, ziet door alles heen iets opmerkelijks. Want de naam van deze wrede Egyptische koning noemt Exodus niet. Het bijbelboek van de namen laat daarentegen twee namen van ogenschijnlijk onbeduidende vrouwen klinken: Sifra (schoonheid) en Pua (glans).

Zijn het Hebreeuwse of Egyptische vroedvrouwen? Die vraag hebben geleerden al eeuwenlang gesteld. Vers 15 kun je uit de grondtaal ook vertalen als: ‘... vroedvrouwen **voor** de Hebreeuwse vrouwen’. Dan kun je concluderen dat het Egyptische vroedvrouwen zijn. Ook omdat zij in vers 19 aan de koning verklaren dat de Hebreeuwse vrouwen niet zo zijn als de Egyptische vrouwen. Dat betekent dat zij bekend zijn met de bevallingen van Egyptische vrouwen. Zou het ook niet vreemd zijn om aan Hebreeuwse vroedvrouwen te vragen om hun eigen volk uit te roeien? Tegelijk kun je vanuit vers 21 de conclusie trekken dat het wel om Hebreeuwse vroedvrouwen gaat. Omdat ze God vrezen, schenkt Hij hun nakomelingen, waardoor het volk talrijk en zeer machtig wordt.

Hoe onbeduidend deze vrouwen in de geschiedenis van Egypte ook lijken, God wil dat hun namen in de Heilige Schrift opgeschreven staan. Waarom? Het geheim ligt in de vreze des HEEREN! Wie de HEERE vreest, luistert nauwgezet naar de hemel. Met gevaar voor eigen leven zien zij met de ogen van het geloof op Israëls God. Hun geheim ligt dus niet in hun eigen dapperheid, maar in de godsvrees die rekt met Gods beloften.

Vers 18-22: Beloften tot leven gewekt

Als de koning ziet dat de vroedvrouwen de Israëlitische jongens niet doden, ontbiedt hij hen. Zij antwoorden dat de Hebreeuwse vrouwen sterk zijn. Zij hebben gebaard voor ze er zijn. Is dit een noodleugen en is het dan een geoorloofde geloofsdaad, omdat zij hiermee opkomen voor de beloften van God? Of gaat het hier werkelijk om betrouwbare informatie? Calvijn oordeelt scherp over de vrouwen, en meent dat ze dubbel zondigen: niet alleen geven ze de farao onjuiste informatie, maar ook verzuimen ze te melden dat ze uit ontzag voor God het gebod van de farao naast zich neerleggen – ze missen dus een kans op het geven van een getuigenis.

Je kunt er ook met andere ogen naar kijken. Vertellen deze vrouwen niet gewoon de waarheid aan de farao? Vanwege de godsvrees van de vrouwen is de HEERE goed voor hen. Hij schenkt de vroedvrouwen nakomelingen. De grondtaal zegt: ‘God maakte voor hen huizen’ (vs. 21). Wie even terugkijkt in de tekst, doet hier opnieuw een ontdekking. In vers 1 is gemeld dat de zonen van Israël naar Egypte kwamen met hun huizen. Hier klinkt opnieuw het woord ‘huizen’. De God van Genesis, Die hemel en aarde heeft geschapen, Die het liet wemelen van Israëlieten in Egypte, scheidt opnieuw leven, zoals Hij beloofd had. Beloften die de koning van Egypte juist wil vernietigen. De farao is echter onverbiddelijk. De gestalte van de afgrond maakt zich breed tegen Israël. De genocide moet nu voltooid worden: ‘Al de zonen

die geboren worden, moet u in de Nijl werpen' (vs. 22). Met deze laatste gruwelijke maatregel eindigt het eerste hoofdstuk van het bijbelboek van 'de namen'.

> In gesprek

Er zijn drie lijnen die we in de bespreking in het oog moeten houden. Allereerst moet gezegd zijn dat het in dit gedeelte niet gaat om een integratievraagstuk. De farao heeft geen probleem met de integratie van de Israëlieten in Egypte, maar hij verzet zich ten diepste tegen Gods beloften. In dit hoofdstuk klinken daarom de beloftewoorden die in het boek Genesis al klonken: 'talrijk' en 'uittocht'. Het is opmerkelijk dat God ook deze ellende in een vreemd land in Genesis 15:13 al had voorzegt.

Vervolgens valt op te merken dat de zogenaamde wijsheid van Egypte komt te staan tegenover de wijsheid die zichtbaar is in de vrees voor God. Gaandeweg zullen we ontdekken dat de wijsheid van Egypte gedoemd is om ten onder te gaan en de wijsheid van de godsvrees eeuwig zal bestaan. Zelfs door verdrukkingen heen.

Ten slotte is te zien dat de macht van de farao ijzingwekkend is. Daartegenover staat de almacht van God. Vier keer staat het woord 'koning' in ons tekstgedeelte. Farao lijkt alle macht te hebben. Hier leren we echter dat de almacht van God zich niet leent voor een discussie waarbij we de vraag stellen: 'Zou de almachtige God een steen kunnen maken die Hij Zelf niet meer kan optillen?' Aan zulke filosofische discussies doet de Bijbel niet mee. God toont Zijn almacht juist door het kwetsbare in te schakelen. Via twee vrouwen die leven wekken, zet God de macht van een macho te kijk. De macht van de dood zal het niet winnen van de God van het leven.

> Gespreksvragen

- 1 Deel met elkaar wat je hebt geleerd van de bestudering van Exodus 1.
- 2 Farao bestrijdt de beloften van God door allerlei maatregelen te treffen. Op welke manier kan ik mij verzetten tegen de beloften van God? Denk bijvoorbeeld aan de doopbelofte dat Hij mijn God wil zijn en waarin Hij vraagt om in liefde te antwoorden. Probeer ook onderscheid te maken tussen gevaren van buitenaf en verzet van binnenuit.
- 3 De vroedvrouwen Sifra en Pua zijn met hun godsvrees een voorbeeld om een vast vertrouwen te hebben in de beloften van God.
 - a Ga in Spreuken 14:26, 16:6 en 19:23 na wat het vrezen van God inhoudt.
 - b Ga na hoe deze vreze des HEEREN uit Spreuken in Exodus terugkomt bij de vroedvrouwen.
 - c Vertel eens in eigen woorden hoe deze godsvrees gestalte krijgt of kan krijgen in jouw leven. Kan Zondag 10 uit de Heidelbergse Catechismus je hierbij helpen (zie hieronder bij 'Uit de gereformeerde belijdenis')?
- 4 Wat zeg je – na de bestudering van Exodus 1 – tegen iemand die zegt: 'Als God almachtig is, waarom doet Hij dan niks tegen die wrede dictators?'
- 5 In dit gedeelte zie je hoe de geest van de afgrond het volk van Israël wil vernietigen. Ga eens na hoe het antisemitisme steeds weer oplaat in de bijbelse tijd, de tijden daarna en in onze tijd. Wat zou de reden zijn van het antisemitisme en hoe hebben wij daarop te reageren?
- 6 Paulus spreekt in Romeinen 4:18-25 over de beloften die aan Abraham zijn gegeven. Op welke manier moeten volgens Paulus deze beloften functioneren in ons leven en wat zijn de gevolgen daarvan?

> **Uit de gereformeerde belijdenis**

Waarom is het voor ons van nut te weten dat God alles geschapen heeft en nog door Zijn voorzienigheid onderhoudt?

Opdat wij in alle tegenspoed geduldig, in voorspoed dankbaar mogen zijn en in alles wat ons nog overkomen kan ons verlaten op onze getrouwe God en Vader, in de zekerheid dat geen schepsel ons van Zijn liefde scheiden zal, omdat alle schepselen zo in Zijn hand zijn dat zij zich tegen Zijn wil niet kunnen roeren of bewegen.

Heidelbergse Catechismus, Zondag 10, vraag en antwoord 28

> **Liedsuggesties**

Psalm 111:4, 5, 6

Psalm 119:81, 82, 83

Weerklank lied 232

Weerklank lied 375